

بودجهی سالانهی عیراق؛ کورتهینان یان سه‌رپژئی پاره له 2024

04-06-2024

نووسه‌ره‌کان

مه‌حموود بابان

کورته : به‌رده‌وامیدان به کورتهینان وه‌کو ئه‌وهی سالی رابردوو له ئیستا و داهاتووشدا مه‌ترسیی گه‌وره ده‌خاته به‌رده‌م عیراق، هه‌رچه‌نده عیراق ئه‌وهی سالانه ده‌ستی ده‌که‌وئیت به پلان و بئ پلان خه‌رجی ده‌کات، چونکه داتا‌کان ده‌ریده‌خه‌ن ئه‌وه بودجهی په‌رله‌مان و خه‌رجی و داهاتی ده‌ولت نه‌بووه ئاراسته‌ی ئابووری و لاتی له دوو ده‌یهی رابردوودا دیاریکردوو، به‌لکو نرخی نه‌وت بووه

واپدیده‌چیت عیراق نیوهی به‌کمی ئەمسالیش به‌بی بودجی په‌سه‌ندکراو به‌ری بکات، هه‌لبه‌ت چاوه‌پوانده‌کریت رۆژی 3ی حوزه‌یرانی 2024 کۆبوونه‌وه‌کانی په‌رله‌مان بۆ گفتوگۆکردن له‌سه‌ر چۆنیه‌تی داهاته‌کان و دابه‌شکردنی خه‌رجیه‌کان ده‌ستپێکات. سال به‌ سال جیاوازی نیوان خه‌رجی و داهاته‌کان له‌ عیراق رووی له‌ هه‌لکشان و داکشان بووه، به‌شێوه‌یه‌ک له‌ 2003دا کورته‌هینان نه‌بووه، به‌لکو سه‌رپێژی داهاته‌ به‌سه‌ر خه‌رجیه‌کان 11.1 تریلیۆن دینار بووه، به‌لام له‌ 2013دا کورته‌هینان گه‌یشتووته‌ 5.3 تریلیۆن دینار و سالی رابردوو شدا 6.7 تریلیۆن دیناری تیپه‌راندوووه. ئەمسالیش به‌پێی خشته‌ی بودجی 2024 وادانراوه‌ بگاته‌ 64 تریلیۆن دینار.

بودجی سالانه‌ بریتیه‌ له‌ کۆکردنه‌وه‌ی داهاته‌ و دابه‌شکردنه‌وه‌ی به‌سه‌ر خه‌رجیه‌کاندا. بنه‌مای سه‌ره‌کیش له‌ دانانی بودجه‌، راگرتنی هاوسه‌نگیه‌ له‌نیوان داهاته‌ و خه‌رجیه‌کان، به‌هه‌موو شێوه‌یه‌ک زیادکردنی سه‌رچاوه‌کانی داهاته‌ و که‌مکردنه‌وه‌ی خه‌رجیه‌کان، به‌لام له‌ عیراق ئەمه‌ پێچه‌وانه‌وه‌ بووه. بۆ نموونه‌ له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو، خه‌رجیه‌کان 29 هینده‌ زیادیانکردوووه، له‌ به‌رامبه‌ردا داهاته‌کانیش ته‌نیا 8 هینده‌ و نیو زیادیانکردوووه.

به‌پێی خشته‌ی داتا‌کانی یاسای بودجی 2024، کۆی خه‌رجیه‌کانی ئەمسال به‌ 211.8 تریلیۆن دینار و کۆی داهاته‌کانیش به‌ 147.8 تریلیۆن دینار دانراوه، به‌مشێوه‌یه‌ش کورته‌هینان له‌مسالدا 10 هینده‌ی سالی رابردوو ده‌بیت. زیادبوونی خه‌رجیه‌کان و پشتبه‌ستنی عیراق به‌ داهاته‌ نه‌وت ئابوورییه‌کی به‌رخۆری بن‌هاوتای بنیاتناوه‌ که‌ له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌دا، خه‌رجی مووچه‌ی فه‌رمانبه‌رانی ده‌وله‌ت له‌وه‌دا له‌ 2.1 تریلیۆن دیناره‌وه‌ گه‌یشتووته‌ 47.2 تریلیۆن دینار. مانه‌وه‌ی ئەم به‌رخۆرییه‌ش په‌یوه‌سته‌ به‌ نرخ‌ه‌ نه‌وته‌وه‌ نه‌وه‌کو هیزی کار و ئاستی به‌ره‌مه‌هینانی فه‌رمانبه‌رانه‌وه‌.

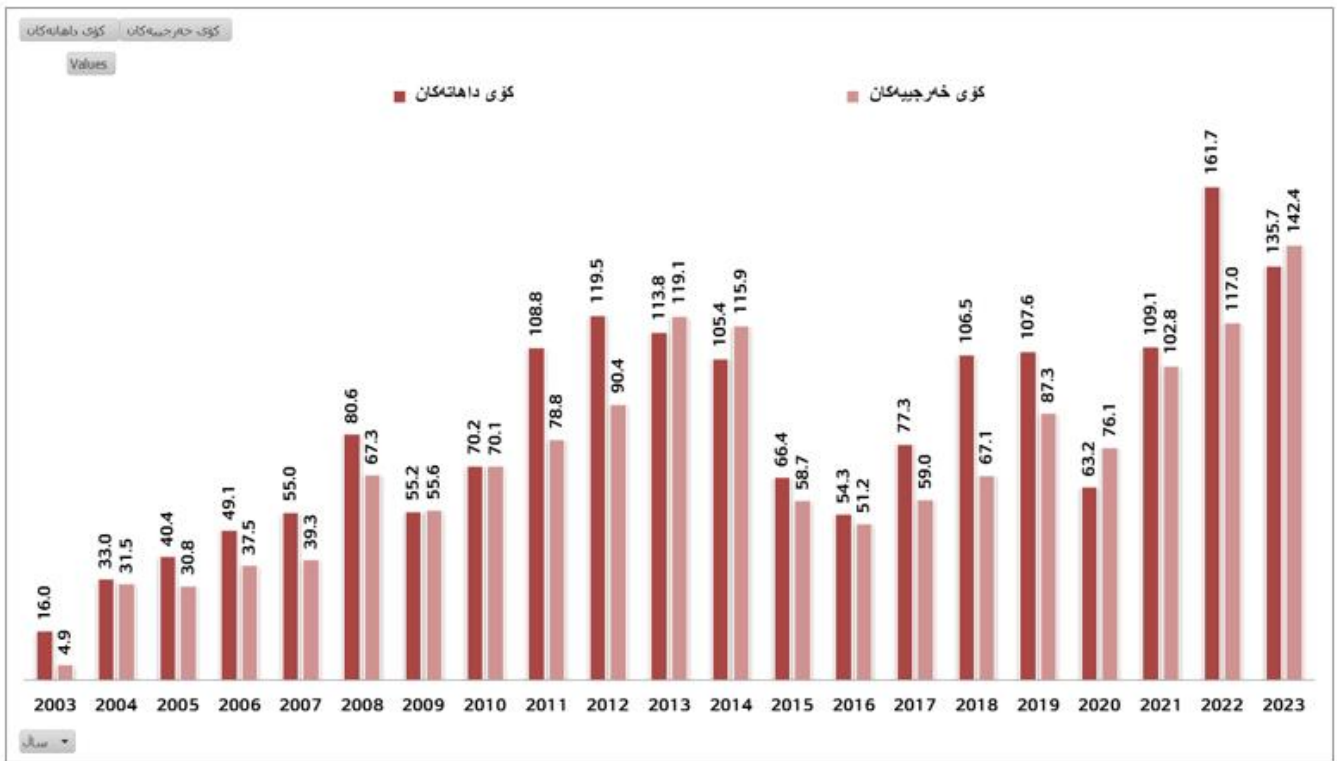
لێره‌دا به‌ پشتبه‌ستن به‌ داتا‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی و بانکی ناوه‌ندی و یاسای بودجی سالانه، هه‌لوه‌سته‌یه‌ک له‌سه‌ر دیوه‌ جیاوازه‌کانی بودجه‌ ده‌که‌ین که‌ داهاته‌ و خه‌رجیه‌کان له‌خۆده‌گریت، له‌ په‌که‌مین به‌شی ئەم زنجیره‌ گوتاره‌دا هه‌لوه‌سته‌ له‌سه‌ر کورته‌هینان یان سه‌رپێژی بودجه‌ ده‌که‌ین. دووه‌مین به‌ش له‌سه‌ر دابه‌شبوونی خه‌رجیه‌کان به‌سه‌ر سێکنه‌ره‌ جیاوازه‌کان و پشکی هه‌ریمی کوردستان له‌ بودجی گشتی عیراق به‌دوای ئەوه‌ ده‌بین؛ له‌ دوو ده‌یه‌ی رابردوو دا عیراق پاره‌ی بۆ چی خه‌رج کردوووه و چه‌ندی بۆ هه‌ریمی کوردستان بووه؟ سێیه‌مین و دوایین به‌شیش له‌سه‌ر کۆکردنه‌وه‌ی داهاته‌ و مه‌ترسییه‌کانی رێژه‌ی به‌رزی پشتبه‌ستنه‌ به‌ داهاته‌ نه‌وت و جیاوازی ژماره‌کانی نیو بودجه‌ و راپۆرته‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی، که‌ وه‌ک داهاته‌ بۆی ده‌گه‌رێته‌وه‌ و ره‌زانه‌ندی له‌سه‌ر خه‌رجکردنی داوه، چونکه‌ ئەوه‌ی په‌رله‌مان وه‌ک یاسای بودجه‌ ده‌ریده‌کات و ئەوه‌ی وه‌زاره‌تی دارایی جێبه‌جێده‌کات، جیاوازییان زۆره‌.

مه‌ترسییه‌کانی ناهاوسه‌نگی هه‌لکشانی خه‌رجیه‌کان به‌رامبه‌ر داهاته‌کان له‌ عیراق

له‌ ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو دا ناهاوسه‌نگیه‌کی گه‌وره‌ له‌ زیادبوونی کۆی خه‌رجیه‌کان به‌رامبه‌ر به‌ داهاته‌ هه‌یه. به‌شێوه‌یه‌ک خه‌رجیه‌کان سێ هینده‌ی داهاته‌کان زیادیانکردوووه. بۆ نموونه‌ به‌پێی داتا‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی عیراق، کۆی خه‌رجیه‌کان له‌ 2003دا ته‌نیا 4.6 تریلیۆن و له‌ 2013دا 119.1 تریلیۆن و له‌سالی 2023دا گه‌یشتووته‌ سه‌روو 142.4 تریلیۆن دینار، واته‌ له‌ ده‌یه‌ی په‌که‌مدا خه‌رجیه‌کان 24 هینده‌ و له‌ ده‌یه‌ی دووه‌مدا 29 هینده‌ له‌ به‌راورد به‌ سالی 2003 زیادیان کردوووه. به‌دیوه‌که‌ی دیکه‌دا، له‌و ماوه‌یه‌دا له‌رووی داهاته‌وه‌ له‌ 2003دا 16 تریلیۆن دینار و له‌ 2013دا 113.8 تریلیۆن دینار و له‌ 2023دا 135.7 تریلیۆن دینار بووه، به‌مشێوه‌یه‌ش داهاته‌کان له‌ماوه‌ی ده‌یه‌ی په‌که‌مدا 6 هینده‌ و له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌دا 8 هینده‌ زیادیانکردوووه.

له‌ماوه‌ی ئەو دوو ده‌یه‌دا ئەوه‌ی وایکردوووه‌ زیادبوونی سێ هینده‌ی خه‌رجیه‌کان به‌سه‌ر داهاته‌کان ده‌رنه‌که‌وێت، به‌رده‌وامی سه‌رپێژی داهاته‌ی سالانه‌ بووه‌ به‌تایبه‌ت به‌هۆی به‌رزی نرخ‌ه‌ نه‌وته‌وه‌. به‌شێوه‌یه‌ک که‌ له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌دا ته‌نیا 4 سال خه‌رجیه‌کان زیاتر بوونله‌ داهاته‌ی به‌ده‌سته‌هاتوو که‌ ئەوانیش سالانی ده‌رکه‌وتنی داعش و بڵاوبوونه‌وه‌ی کۆرۆنا و سالی رابردوو بووه، وه‌کو له‌ گرافیکی په‌که‌مدا هاتوووه‌.

گرافیک 1: داہات و خارجیہ کانی عیراق له 2003-2023

لهماوهی پێنج خولی رابردوودا، په‌رله‌مانی عێراق نه‌یتوانیوه هاوسه‌نگی بۆ بودجه‌ی سالانه بگه‌رێنێته‌وه، به‌شێوه‌یه‌ک له‌و ماوه‌یه‌دا به‌رده‌وام خه‌رجیه‌کانی زیاتر کردووه و داهاته‌کانیشی به‌ستوووته‌وه به‌ بری به‌ره‌مه‌هێنان و هه‌نارده‌کردن و نرخ‌ه‌وه‌یه‌وه.

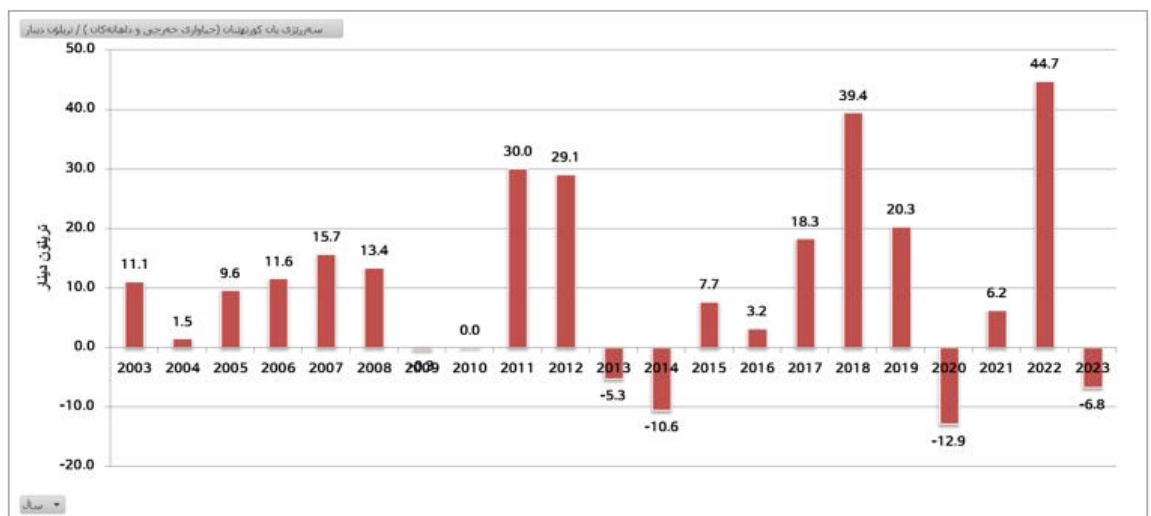
زیادبوونی خه‌رجیه‌کان و به‌تایبه‌تیش خه‌رجیی به‌گه‌رخستن، که رێژه‌ی سه‌رووی 80%ی خه‌رجیه‌کان پێکده‌هێنیت له‌ عێراق، سێ لێکه‌وته‌ی سه‌ره‌کی ده‌بیته‌، وه‌ک زیادبوونی قه‌رزێ ده‌ولته‌ له‌سه‌ر نه‌وه‌ی داهاتوو، سسته‌بوون یان لاوازیبوونی گه‌شه‌ی ئابووری و هاتنه‌تاری قه‌یرانی داراییه‌وه.

له‌پاستیدا نیوه‌ی ئه‌و زیادبوونه‌ی خه‌رجیی به‌گه‌رخستنیش بۆ مووچه‌ رویشتوو، بۆ نموونه له‌ 2023-دا له‌ کۆی 118.2 تریلیۆن دینار، سه‌روو 47.2 تریلیۆن دینار بۆ مووچه‌ بووه، که ئه‌مه‌ش نه‌ک مه‌ترسی بۆ داهاتوو و ئه‌ته‌که‌ له‌رووی هێزی کاره‌وه دروسته‌کات، به‌لکو ده‌ولته‌که‌ش به‌ره‌و که‌وتن و قوڵبوونه‌وه‌ی گه‌نده‌لی ده‌بات.

له‌ماوه‌کانی رابردوودا، به‌روونی له‌ عێراق سێیه‌میان ده‌رکه‌وت که نه‌مانی پاره‌ی کاش بوو بۆ دابه‌شکردنی مووچه‌ی فه‌رمانبه‌ران، ئه‌مه‌ش سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوودا، بانکی ناوه‌ندی عێراق پاره‌ی چاپکراوی له‌ 6.1 تریلیۆن دیناره‌وه گه‌یاندوووته‌وه 99.3 تریلیۆن دینار (2004-2024)، به‌لام رێژه‌ی سه‌رووی 90%ی ئه‌م پاره‌یه‌ش له‌ ده‌ره‌وه‌ی بانکه‌گانه‌ که‌ سال به‌ سال له‌گه‌ل زیادبوونی پاره‌ی چاپکراو، پره‌که‌ی له‌ 5.2 تریلیۆن دیناره‌وه گه‌یشتووته‌ 90 تریلیۆن دینار، ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه‌کی روون له‌ مه‌ترسی به‌کارهێنانی کاش و نه‌گه‌رانه‌وه‌ی سه‌رمايه‌ی ده‌ولته‌ بۆ دووباره‌ به‌گه‌رخستن نیشانداده‌ت.

هه‌روه‌ها، له‌رووه‌که‌ی دیکه‌شه‌وه زیادبوونی داهات و دابه‌شنه‌کردنه‌وه‌ی یان خه‌رجنه‌کردنی بۆ پڕۆژه‌کانی وه‌به‌ره‌هێنان له‌ وڵات، توانای ده‌ولته‌که‌ له‌ به‌رپۆه‌بردنی سامانی وڵات نیشان ده‌دات، چونکه‌ بودجه‌ ماوه‌که‌ی دیاریکراوه‌ و ئه‌وه‌ی به‌ده‌سته‌اتوووه ره‌نگه‌ به‌هاکه‌ی له‌ داهاتوودا بگۆردرێت.

گرافیک: جیاوازییه‌کانی خه‌رجی و داهاته‌کان له‌ماوه‌ی 2003-2023 (سه‌ررێژ یان کورته‌هێنان)

کۆتایی

له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوودا ژماره‌کانی نیو بودجه‌ی عێراق ده‌ریده‌خات که‌وا ناهاوسه‌نگیه‌کی گه‌وره‌ له‌ خه‌رجی و داهاته‌کان هه‌بووه و به‌گۆنێه‌ی پلاندانان یاخود یاساکی په‌رله‌مان نه‌بووه، هه‌ربۆیه‌ش له‌سالی‌که‌دا 44 تریلیۆن دینار سه‌ررێژ و له‌سالی دواتر 6.8 تریلیۆن دینار کورته‌هێنان هه‌بیته‌.

لهماوهی دوو دهیهدا خهرجیهکان سی هیندهی داهاتهکان زیادیکردوه، سهراوهی داهاتهکان که متر و دابهشیوونی خهرجیهکان زیاتر بووه، که ئەمەش له دوو دهیهی رابردوودا بهروونی دهردهکهوئیت. وهک له خشتهکانی پرۆژهیاسای بودجهی 2024دا بو پەرلهمان بهروونی دهردهکهوئیت، کاتیک سهراوهکانی داهات ته نیا 8 و شوینهکانی دابینکردنی خهرجی بۆیان دهگاته 135 دامهزراوه و دهزگای سهه به دهوئلت، که زۆربهیان خهرجی مووچهیه.

رهنگه عیراق بتوانیت لهماوهی کورتخایهندا ئیدارهی کورتههینان به قهرزی دهرهکی یان ریکهوتنی هاوشیوهی ئهوهی چین پریکاتهوه، وهکو له یاسای 2024دا هاتوه؛ 1 له سهه 3 قهرزهکانی لهو ریکهوتنهوه پریکاتهوه که لهگهڵ چین ههیهتی، بهلام ئهوهی ناتوانیت دهردهوامی پیدات، دابینکردنی نیکهی 50 تریلیۆن دیناره بو مووچه، ئەگەر نرخى نهوت له سهروو 50 دۆلارهوه بو ههر بهرمیلیک نه بێت.

لهکوتایی ئەم بهشهدا، رهنگه کورتههینان نهگاته ئه و برهه له خشتهی بودجهی 2024 دانراوه که سهروو 64 تریلیۆن دیناره، بهلام بهردهوامیدان به کورتههینان وهکو ئهوهی سالی رابردوو له ئیستا و داهاتووشدا مهترسی گهوره دهخاته بهردهم عیراق، هههچنده عیراق ئهوهی سالانه دهستی دهکهوئیت به پلان و بن پلان خهرجی دهگات، چونکه داتاگان دهریدهخه ئهوه بودجهی پەرلهمان و خهرجی و داهاتی دهوئلت نهبووه ئاراسته ئابووری وئاتی له دوو دهیهی رابردوودا دیاریکردوه، بهلکو نرخى نهوت بووه، که بهردهوام حکومهت و پەرلهمانی عیراق خهملاندنیان بو کردوه. هه ربۆیهش سههریژ یان کورتههینان له بودجهی ئەمسال و سالانی داهاتوو په یوهسته به نرخى نهوت و ئه وهکارانهی کار له سهه نرخى نهوت دهکهن. باشترین نموونهش سالی شههري دژی داعش و بلاو بوونهوهی کۆرۆنایه که په نا بو یه دهگی وئات برا بو دابهشکردنی مووچه.

سهراوهکان

Supper admin panel (no date) Central Bank Of Iraq. Available at: <https://www.cbiraq.org/SeriesChartBig.aspx?isVir=0> . (Accessed: 02 June 2024)

Retrieved May 30, 2024, from <https://mof.gov.iq/pages/MOFPublicReports.aspx> . وزارة المالية, جمهورية العراق.

Retrieved May 30, 2024, from <https://mof.gov.iq/pages/MOFPublicReports.aspx> . وزارة المالية, جمهورية العراق.